

Милицав Вешовић

Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Новозаветна употреба придева *πιστός* и њена рецепција у делима апостолских отаца

Сажетак: У тексту се на основу одабраних потврда дају уводне напомене о карактеристичној новозаветној употреби придева *πιστός*, као и о рецепцији такве употребе у делима апостолских отаца.

Кључне речи: придев *πιστός*, Нови Завет, активна употреба, апсолутна употреба, супстантив (οί) *πιστοί* „хришћани“, дела апостолских отаца, непосредан одраз.

Придев *πιστός* изворно је глаголски придев начињен од корена глагола *λείθεσθαι* у нулском апофонском ступњу *πιθ-* и суфикса **-τό* (< **bhidhtós*). У хомерском песништву глаголски придев *πιστός* искључиво је посведочен у пасивно-потенцијалном значењу „веран, поуздан“, односно „онај у кога се може поуздати, коме се може веровати“.

Придев *πιστός* у активном значењу „који се узда, има поверења, верује у некога, нешто“ потврђен је знатно доцније, почев од песника Теогнида.

Придев *πιστός* се у Новом Завету јавља укупно 67 пута, од чега само 16 пута у активном значењу „који верује, верујући“. У већини потврда, дакле, придев *πιστός* стоји у пасивном значењу „веран, поуздан“, које преовлађује и у претхришћанској употреби овог придева.

Међутим, активна употреба придева *πιστός* у новозаветном контексту ипак развија одређене специфичности, стичући при томе изузетан религијски значај. Дакле, у питању је најважнија, уједно и најиндикативнија употреба разматраног придева у Новом Завету, која очитује у сваком погледу нов, изразито религијски карактер. Наиме, од Новог Завета се придевом *πιστός* у активном значењу „који верује, верујући“ означава човек који исповеда хришћанску веру. У оквирима те активне, християнизоване употребе проучаваног придева разликују се две групе потврда. У првој групи придев *πιστός* се примењује са карактеристичним допунама одређујући човека „који верује у Господа“ (*πιστός τῷ Κυρίῳ*), „који верује у Христа Исуса“ (*πιστός ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*), „који верује у Бога“ (*πιστός εἰς Θεόν*)¹, док се у другој групи потврда придев *πιστός* употребљава апсолутно, тј. без допуне (дакле, *πιστός* „који верује [у Христа]“)². Надаље, из те апсолутне употребе издваја се и знаменити супстантив (οί) *πιστοί* у значењу „верници = хришћани“. У вези са супстантивом (οί) *πιστοί* „верници/хришћани“, треба подвући чињеницу да се ради о једној од првих ознака за чланове Цркве, следбенике Христа, која је као таква еквивалентна ознакама (οί) *ἐκλεκτοί* „изабрани“, (οί) *ἅγιοι* „свети“, (οί) *κλητοί* „позвани“ у посланицама Новог Завета, односно (οί) *μαθηταί*, „ученици“ у Јеванђељима.

¹ Наиме, реч је о три међу собом упоредиве варијанте истога смисла.

² Наравно, допуна [у Христа] се подразумева из контекста.

Иначе, постоји јасна и индикативна аналогија између апсолутне употребе придева πιστός и апсолутне употребе именице πίστις и глагола πιστεύειν у Новом Завету. Наиме, у питању су три термина истог порекла на којима се темељи, којима се уводи и дефинише централни новозаветни концепт „вера ~ веровати“, концепт спасења кроз веру.

Надаље, на основу до сада проучених потврда може се са сигурношћу констатовати да се ова карактеристично новозаветна употреба придева πιστός (у првом реду апсолутна) потом непосредно и у потпуности одразила у делима апостолских отаца из I и II века после Христа, дакле, у ранохришћанским списима који временски најближе стоје Новом Завету.

Уводно разматрање заснива се на следећим потврдама:³

πιστός τῷ Κυρίῳ „који верује у Господа“:

καί τις γυνή ὀνόματι Λυδία, πορφυρόπωλις πόλεως Θυατείρων σεβομένη τὸν Θεόν, ἤκουεν, ἥς ὁ Κύριος διήνοιξεν τὴν καρδίαν προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου. ὡς δὲ ἐβαπτίσθη καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλεσεν λέγουσα· εἰ κεκρίκατέ με πιστὴν τῷ Κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκόν μου μένετε· καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς.

„И нека побожна жена по имену Лидија, продавачица пурпура из града Тијатире, слушаше; њено срце Господ отвори да пази на оно што је говорио Павле. А пошто ди крште на она и њен дом, замоли нас речима: Ако сте просудили да ја верујем у Господа, уђите у мој дом и останите; и приволи нас.“ (*Дела айостіолска XVI 14–15*)⁴

πιστός ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ „који верује у Христа Исуса“:

Παῦλος ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

„Павле, апостол Христа Исуса по Божјој вољи, светима који су у Ефесу и који верују у Христа Исуса: Благодат вам и мир од Бога, Оца нашега, и Господа Исуса Христа.“ (*Ефесцима I 1–2*)

Παῦλος ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς τοῖς ἐν Κολοσσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐν Χριστῷ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν.

„Павле, апостол Христа Исуса вољом Божјом и драг Тимотеј, светима у Колоси и браћи која верује у Христа: Благодат вам и мир од Бога, Оца нашега.“ (*Колошанима I 1–2*)⁵

λέγω αὐτῷ· Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι ὀλίγα ἐπερωτῆσαί σε. Λέγε, φησίν. Κύριε, φημί, εἰ γυναῖκα ἔχη τις πιστὴν ἐν Κυρίῳ καὶ ταύτην εὖρη ἐν μοιχείᾳ τινί, ἄρα ἀμαρτάνει ὁ ἀνὴρ συνζῶν μετ’ αὐτῆς;

³ Превод свих наведених потврда припада аутору овог текста.

⁴ Важно је нагласити да су оваквој новозаветној употреби проучаваног придева еквивалентне такође новозаветне употребе глагола πιστεύειν: πιστεύειν τῷ Θεῷ / τῷ Κυρίῳ / τῷ Χριστῷ „веровати у Бога, у Господа, у Христа“, уп. *Дай. XVI 34; Јн. V 24; VIII 31–32; X 36–38*.

⁵ Занимљиво је још и то да се ова два места у релевантним речницима различито интерпретирају. Тако Бултман у *Теолошком речнику за Нови Завети* закључује: „Dgg ist das ἐν Χριστῷ (Ἰησοῦ) bei πιστός (Kol 1, 2; Eph 1,1) offenbar keine Obj-Angabe, sondern bedeutet: „die in Christus (Jesus) sind“; πιστός ist hier also abs gebraucht“ (R. BULTMANN: ThWNT VI 215 н. 309). С друге стране, у Бауеровом речнику читамо другачије тумачење ових места, које сам и сам прихватио: „Von dem, d. sich zum christ. Glauben bekennt gläubig an den Herrn, an Christus, an Gott πιστ. τῷ κυρίῳ AG 16, 15. Dafür π. ἐν κυρίῳ H 29, 4. π. ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Eph 1, 1. πιστοὶ ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ Kol 1, 2. δι’ αὐτοῦ (= Χριστοῦ) πιστοὶ εἰς θεόν 1Pt 1, 21“ (BAUER 1337; исто тако и В D A G 821).

У том контексту ваља напоменути да оба наша релевантна превода *Новой Завети*, Светог архијерејског синода Српске православне Цркве и Емилијана Чарнића, и на овим местима дају пасивна значења: „в(ј)ернима у Христу Исусу“ за πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ и „в(ј)ерној браћи у Христу Исусу“ за πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐν Χριστῷ. Додуше, не може се у *Новом Завети* са сигурношћу установити еквивалентна употреба πιστεύειν ἐν τῷ Χριστῷ „веровати у Христа“, уп. *Јн. III 14–16; Еф. I 12–14*.

„Ја му рекох: Господе, дозволи ми да те нешто мало упитам. Говори, рече он. Господе, рекох ја, ако неко има жену која верује у Господа па је затекне у некој прељуби, да ли греши муж ако и даље живи са њом?“ (Свети Јерма *Πασίυιρ* XXIX 4)

πιστός εἰς Θεόν „који верује у Бога“:

...εἰδότες ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαράδοτου ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ, προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου φανερωθέντος δὲ ἐπ’ ἐσχάτου τῶν χρόνων δι’ ὑμᾶς τοὺς δι’ αὐτοῦ πιστοὺς εἰς Θεὸν τὸν ἐγειραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα, ὥστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν.

„...ви знате да од свог ништавног начина живота, који сте наследили од својих праотаца, нисте искупљени пролазним стварима, сребром или златом, него драгоценом крвљу Христа као непорочног и неокаљаног јагњета. Он је већ пре постанка света био предодређен и вас ради се на крају временâ јавио. Кроз њега ви верујете у Бога који га је васкрсао из мртвих и даровао му славу, тако да ваша вера и ваша нада буду у Бога.“ (*Ι Πεῖρωβα* I 18–21)⁶

πιστός „који верује [у Христа]“:⁷

εἶτα λέγει τῷ Θωμᾷ· φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὡδε καὶ ἶδε τὰς χεῖράς μου καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος ἀλλὰ πιστός.

„Затим [Исус] рече Томи: Стави свој прст овде и види моје руке, пружи своју руку, стави је у моје слабине и не буди неповерљив него веруј.“ (*Јеванђеље ἰο Јовану* XX 27)

Κατήνησεν δὲ καὶ εἰς Δέρβην καὶ εἰς Λύστραν. καὶ ἰδοὺ μαθητῆς τις ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος, υἱὸς γυναικὸς Ἰουδαίας πιστῆς, πατρὸς δὲ Ἑλλήνος, ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ἰκονίῳ ἀδελφῶν.

„Затим је доспео у Дерву и Листру. И гле, онде беше неки ученик по имену Тимотеј, син верујуће Јудејке и оца Грка. Браћа у Листри и Икониуму су за тога [Тимотеја добро] сведочила.“ (*Дела айосџолска* XVI 1–2)

εἰς τοῦτο γὰρ κοπιῶμεν καὶ ἀγωνιζόμεθα, ὅτι ἠλπίκαμεν ἐπὶ Θεῷ ζῶντι, ὃς ἐστὶν σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων μάλιστα πιστῶν.

„Зато се трудимо и боримо, јер се надамо у Бога живог који је Спаситељ свих људи, а понајвише верујућих [у Христа].“ (*Ι Τιμοῦθεју* IV 10)

βλέπε τὴν διψυχίαν ταύτην· πονηρὰ γάρ ἐστι καὶ ἀσύνετος, καὶ πολλοὺς ἐκκριзоῖ ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυροὺς. καὶ γὰρ αὕτη ἡ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου, καὶ λίαν πονηρεῦεται εἰς τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ.

„Види ову колебљивост; зла је и неразумна и многе искорењује из вере, па чак и чврсто верујуће [у Христа] и снажне. Наиме, та колебљивост је кћи ђавола и много зла наноси слугама Божјим.“ (Свети Јерма *Πασίυιρ* XXXIX 9)

Ἴδειξέ μοι ἐπὶ συμπελλίου καθημένους ἀνθρώπους, καὶ ἕτερον ἄνθρωπον καθημενον ἐπὶ καθέδραν. καὶ λέγει μοι· Βλέπεις τοὺς ἐπὶ τοῦ συμπελλίου καθημένους; Βλέπω, φημί, Κύριε. Οὗτοι, φησί, πιστοὶ εἶσι, καὶ ὁ καθημενος ἐπὶ τὴν καθέδραν ψευδοπροφήτης ἐστὶν ἀπολλύων

⁶ Поред фразе тоус πιστοὺς εἰς Θεόν, рукописна традиција садржи и фразу πιστεύοντας εἰς Θεόν, уп.: „δι’ αὐτοῦ (= Χριστοῦ) πιστοὶ (πιστεύοντας v.l.) εἰς θεὸν 1Pt 1, 21“ (B D A G 821). То би могло објаснити ову предлошку допуну будући да се од *Новой Завейи* глагол πιστεύειν конструише и са тим предлогом. Исто важи и за именицу πίστις која је на овом месту у активном значењу „вера у“ такође длиже одређена предлошком допуном εἰς Θεόν. Стога је разумљива чињеница да за хапаксе πιστός εἰς Θεόν „верујући у Бога“, πίστις εἰς Θεόν „вера у Бога“ не постоји паралела у хеленској нити у хеленојудејској књижевности будући да највероватније имају свој узор у важној, карактеристично новозаветној конструкцији глагола πιστεύειν: πιστεύειν εἰς Θεόν „веровати у Бога“, уп. *Јн.* II 11; XII 34–36, 44–45, 46; XIV 1; *Μῦν.* XVIII 5–6; *Δαι.* XIX 4.

⁷ Уп. дефиницију: „The abs. πιστός also means *believing (in Christ), a (Christian) believer* and is used both as adj. and as subst. Ac 16, 1; 2 Cor 6, 15; 1 Ti 4, 10; 5, 16; 6, 2ab; Tit 1, 6; 1 Cl 48, 5; 62, 3; Hm 9, 9; s 8, 7, 4; 8, 9, 1; 8, 10, 1; 9, 22, 1“ (B D A G 821).

τὴν διάνοιαν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ· τῶν διψύχων δὲ ἀπόλλυσιν, οὐ τῶν πιστῶν. οὗτοι οὖν οἱ δίψυχοι ὡς ἐπὶ μάντιν ἔρχονται καὶ ἐπερωτῶσιν αὐτόν, τί ἄρα ἔσται αὐτοῖς·

„Показа ми људе како седе на клупи и другога човека како седи на столици, па ми рече: Видиш ли оне што седе на клупи? Видим, Господе, рекох ја. Они су, рече он, они који верују [у Христа], док је онај што седи на столици лажни пророк, који упропашћује разум слугу Божјих; заправо, он ће упропастити разум колебљивих, а не [правих] хришћана. Колебљиви му долазе као каквом врачу и питају га шта ће бити са њима.“ (idem XLIII 1–2)⁸

(οἱ) πιστοί, „верници = хришћани“ (супстантив):⁹

...κωλύοντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνώκοσι τὴν ἀλήθειαν.

„...који спречавају ступање у брак, захтевају да се уздржава од јела, која је Бог створио да их са благодарношћу верници (хришћани) узимају и они који су познали истину.“ (I Тимошеју IV 3)

καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ ὅσοι συνῆλθαν τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐκκέχεται·

„И задивише се хришћани родом Јудеји, који су дошли с Петром, што се и на незнабошце излио дар Светог Духа.“ (Дела айосѿолска X 45)¹⁰

προσεύχεσθε ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Συρίᾳ, ὅθεν δεδεμένος εἰς Ῥώμην ἀπάγομαι, ἔσχατος ὢν τῶν ἐκεῖ πιστῶν, ὡσπερ ἠξιώθην εἰς τιμὴν Θεοῦ εὐρεθῆναι. ἔρωσθε ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῇ κοινῇ ἐλπίδι ἡμῶν.

„Молите се за Цркву у Сирији, одакле ме везаног воде у Рим, мене који сам последњи од тамошњих хришћана, а ипак бих удостојен да се нађем у части Божјој. Будите здрави у Богу Оцу и Исусу Христу, заједничкој нади нашој.“ (Свети Игњатије Богоносац *Посланица Ефесцима* XXI 2, 1–5)

ὡσπερ γὰρ ἐστὶν νομίσματα δύο, ὃ μὲν Θεοῦ, ὃ δὲ κόσμου, καὶ ἕκαστον αὐτῶν ἴδιον χαρακτῆρα ἐπικείμενον ἔχει, οἱ ἄπιστοι τοῦ κόσμου τούτου, οἱ δὲ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ χαρακτῆρα Θεοῦ Πατρὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι’ οὗ ἐὰν μὴ αὐθαρέτως ἔχωμεν τὸ ἀποθανεῖν εἰς τὸ αὐτὸ πάθος, τὸ ζῆν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

„Јер, као што постоје две монете, једна Божја, а друга од света, тако свака од њих има свој утиснути лик: неверници носе лик од овога света, док хришћани у љубави носе лик Бога Оца кроз Исуса Христа. Ако нисмо спремни умрети ради Њега повевши се за Његовим страдањем, нема у нама ни Његовог живота.“ (idem *Посланица Мајнежанима* V 2, 1–6)¹¹

⁸ Индикативно је да у овој потврди супстантив (οἱ) πιστοί „верници/хришћани“ има већу вредност него апсолутно употребљен придев πιστός „који верује [у Христа].“

⁹ Уп.: „οἱ πιστοὶ the believers=the Christians Ac 12, 3 D; 1 Тi 4, 3; 12“ (B D A G 821). Исто тако, тај облик има свој потпуни пандан у поимениченом партиципу глагола πιστεύειν, и то такође у номинативу множине мушког рода: (οἱ) πιστεύοντες „верујући људи, верници, хришћани“, в. *Дай*. II 44–45; IV 32; XIX 18; XXI 20; I Кор. XIV 22; Свети Јерма *Пасѿиур* XXXI 3. Поред тога, слична употреба придева *fidelis* среће се код Тертулијана: *fidelis = Christianus (De cultu feminarum* II 4, 5).

¹⁰ Уп. интерпретације: 1) „οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ = the Israelite believers/Christians Ac 10, 45“ (B D A G l.c.) 2) „οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ die Judenchristen AG 10, 45“ (BAUER 1337). Поред ове, у *Делима айосѿолским* посведочена је још и ова потврда: ἡ ἐπιχειρήσις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦς πιστοῦς „његов напад на хришћане“ (XII 3 Codex Bezae).

¹¹ У наведеној потврди ознака (οἱ) πιστοί „верници / хришћани“ стоји у опреци (или корелацији) са ознаком οἱ ἄπιστοι „незнабошци, нехришћани, неверници, јеретици, лажни учитељи“ (исто тако и у следећој потврди). Облик οἱ ἄπιστοι прдставља *negativum* πιστός. Код истог аутора срећемо и следеће изразе: οἱ ἄγιοι καὶ πιστοὶ αὐτοῦ „његови свети и његови верници“ (*Посланица Смирњанима* I 2, 4–5); πιστὸς εἶναι „бити верник“ (*Посланица Римљанима* III 2, 4); за тај последњи израз уп.: „πιστὸς εἶναι ein Gläubiger sein I Rö 3, 2“ (BAUER l.c.).

οἷς ἐφανερώσεν ὁ Λόγος φανείς, παρρησίᾳ λαλῶν, ὑπὸ ἀπίστων μὴ νοοῦμενος, μαθηταῖς δὲ διηγούμενος, οἱ πιστοὶ λογισθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἔγνωσαν Πατρὸς μυστήρια.

„А њима (ученицима) је Логос [то] открио јавивши се и слободно говорећи. Али Га неверници нису разумели док је објашњавао ученицима који су, будући признати од Њега за вернике, познали тајне Очево.“ (*Посланица Диоїнеїу* XI 2, 3–6)

Οἱ δὲ ἀγόμενοι καὶ τιθέμενοι εἰς τὴν οἰκοδομὴν τίνες εἰσίν; Νέοι εἰσὶν ἐν τῇ πίστει καὶ πιστοί. νουθετοῦνται δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸ ἀγαθοποιεῖν, διότι οὐχ εὐρέθη ἐν αὐτοῖς πονηρία.

„А они који су вођени и полагаани у грађевину, ко су они? То су нови у вери,¹² али ипак неверници. Њих анђели подучавају да чине добро и због тога се у њима не нађе злоба.“ (Свети Јерма *Παῖσιρ* XIII 5, 4)¹³

Извори

Novum Testamentum Graece, NESTLE — ALAND: Textum Graecum post E. et E. Nestle communiter ediderunt B. et K. Aland / J. Karavidopoulos / C. M. Martini / B. M. Metzger, Stuttgart ²⁷1993.
Schriften des Urchristentums I–III (Griechisch / Deutsch): Die Apostolischen Väter (Band 1) — Didache (Apostellehre), Barnabasbrief, Zweiter Klemensbrief, Schrift an Diognet (Band 2) — Papiasfragmente, Hirt des Hermas (Band 3), herausgegeben von J. A. Fischer / K. Wengst / U. H. J. Körtner / M. Leutzsch, Darmstadt ²2011.

Литература

BAUER: W. Bauer, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, 6., völlig neu bearbeitete Auflage, hrsg. von K. Aland u. B. Aland, Berlin / New York 1988.
B D A G (BAUER — DANKER — ARNDT — GINGRICH): W. F. Arndt / F. W. Gingrich / F. W. Danker, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature*, third revised edition (based on W. Bauer's *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, sixth edition), Chicago / London 2000.
ThWNT: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament I–X*, begr. von G. Kittel, hrsg. von G. Friedrich, Stuttgart 1933–1979.

¹² Ово је такође леп пример где је именица *pi,stij* са значењем „вера“ јасна ознака за нову религију — хришћанство, в. горе idem XXXIX 9.

¹³ Уп. тумачења: 1) „*νέοι ἐν τῇ πίστει καὶ πιστοὶ Neulinge im Glauben, aber doch Gläubige* H 13, 4“ (BAUER l.c.) 2) „*νέοι ἐν τῇ πίστει καὶ πιστοὶ young in the faith, but nevertheless believers* Hv 3, 5, 4“ (B D A G l.c.). Исти аутор користи и следећи израз: *ἐὰν ἢ τις πιστότατος ἀνὴρ* „ако је неко чврсто верујући човек“ (XXXVI 2, 7); уп.: „*ἐὰν ἢ τις πιστότατος ἀνὴρ wenn jmd. ein durch und durch gläubiger Mann wäre* H 36, 7“ (BAUER l.c.). За појаву супстантива (οἱ) πιστοὶ „верници = хришћани“ у ранохришћанској књижевности исп. још *Σύραδαње Свейої Поликарїа* XII 3, 5; XIII 2, 4; Свети Јустин Филозоф: τοῖς Χριστιανοῖς καὶ πιστοῖς *Dialogus cum Tryphone Judaeo* XLVII 2, 10–11.